

سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور

معاونت برنامه ریزی آموزشی و توانبخشی

گروه برنامه ریزی آموزشی دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری

آشنایی با مراکز آموزشی و توانبخشی مشکلات ویژه

یادگیری و دانش آموزان تحت پوشش

تعریف مشکلات ویژه یادگیری

Specific Learning Disability (SLD)

این اصطلاح یک مفهوم کلی است که به گروهی ناهمگن از کودکان و دانش آموزان اطلاق می شود که در یک یا چند فرایند روانشناختی پایه دچار مشکل می باشند. این کودکان مشکلات عمده ای را در فراگیری مهارت های گوش دادن، سخن گفتن، خواندن، نوشتن، استدلال یا محاسبات ریاضی نشان می دهند. این اختلال ها در افراد درونی هستند و فرض کلی بر آن است که به علت اختلال دستگاه عصبی مرکزی به وجود می آیند و احتمال دارد که در هر مرحله از دوران زندگی رخ دهد. هر چند مشکلات ویژه یادگیری ممکن است با شرایط معلولیت ساز دیگر (مانند نارسایی های حسی، عقب ماندگی ذهنی، اختلال های جدی هیجانی) یا عوامل بیرونی (مانند تفاوت های فرهنگی، آموزش ناکافی و نامناسب) همراه باشد ولی نتیجه ی این شرایط یا عوامل نیستند.

اصطلاح مشکلات ویژه یادگیری، بر ناتوانی آن گروه از کودکان دلالت دارد که در یک یا چند فرایند روانشناختی پایه مربوط به درک زبان یا کاربرد آن، گفتاری یا نوشتاری، اختلال دارند. این اختلال ممکن است به صورت ناتوانی در گوش دادن، فکر کردن، صحبت کردن، خواندن، نوشتن، هجی کردن یا انجام دادن محاسبات ریاضی جلوه گر شود. این اصطلاح عارضه هایی چون معلولیت های ادراکی، آسیب مغزی، اختلال جزئی کارکرد مغز، نارسا خوانی و زبان پریشی رشدی را شامل می شود. اصطلاح یادشده آن دسته از مشکلات یادگیری را که اساسا نتیجه معلولیت های دیداری، شنیداری یا حرکتی، عقب ماندگی ذهنی، اختلال شدید هیجانی، وضع نا مساعد محیطی، فرهنگی یا اقتصادی است را در بر نمی گیرد. (تعریف قانون آموزش و پرورش افراد دچار ناتوانی IDEA)

مرکز دولتی و غیر دولتی آموزشی و توانبخشی مشکلات ویژه یادگیری

مرکز آموزش و توانبخشی دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری به مرکزی اطلاق می شود که در آن دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری در کنار تحصیل در مدارس عادی برای رفع مشکلات خاص یادگیری از خدمات ویژه پاره وقت بهره مند می شوند.

اهداف ایجاد مرکز دولتی و غیردولتی آموزشی و توان بخشی مشکلات ویژه یادگیری / رفتاری

- ایجاد زمینه های لازم برای بهبود شاخص های کمی و کیفی آموزش و پرورش
- فراهم آوردن شرایط و بستر مناسب جهت تشخیص بهنگام دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری / رفتاری
- فراهم آوردن شرایط و بستر مناسب جهت مداخله بهنگام دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری / رفتاری
- توسعه و بهبود کمی و کیفی خدمات تشخیصی، آموزشی و توان بخشی به دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری / رفتاری
- تغییر نگرش کارکنان آموزش و پرورش عادی از طریق اطلاع رسانی و تشکیل جلسات مشترک
- تغییر نگرش والدین باهدف مشارکت موثر در فرایند تشخیص، آموزش و توانبخشی دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری / رفتاری
- پیشگیری از افت تحصیلی و ترک تحصیل دانش آموزان دارای مشکلات ویژه یادگیری / رفتاری
- جلوگیری از ارجاع نادرست دانش آموزان دارای مشکلات ویژه یادگیری به مدارس استثنائی
- افزایش تواناییهای شناختی و یادگیری کودکان و دانش آموزان دارای مشکلات ویژه یادگیری / رفتاری
- پیشگیری از بروز مشکلات عاطفی در کودکان و دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری / رفتاری

حوزه فعالیت

غربالگری، پذیرش، تشخیص، شناسایی، آموزش و توانبخشی، مداخلات مبتنی بر نیاز و در نهایت ترخیص دانش آموزان از مراکز آموزشی و توانبخشی مشکلات ویژه یادگیری

مراحل پذیرش

- ارجاع دانش آموز از طریق مدرسه محل تحصیل و یا از طریق خانواده صورت می پذیرد.
- ارجاع مدرسه نیازمند ثبت اولیه در سامانه جامع اطلاعات آماری و عملکردی می باشد، زمانی که ارجاع از طریق والدین صورت می پذیرد ثبت در سامانه در مراکز و از طریق منشی مرکز صورت می گیرد.
- پذیرش و انجام مصاحبه بالینی و نوبت دهی جهت ارزیابی تخصصی در جلسه اول مراجعه به مرکز صورت می پذیرد.
- اجرای آزمون های تخصصی و تکمیلی در جلسه دوم انجام می گردد.
- برنامه ریزی جهت تنظیم جلسات مداخله، درمان و توانبخشی (جلسات مداخله متناسب با نیاز هر مراجع و از حداقل ۵ جلسه تا حداکثر ۲۵ جلسه در سال) در یکی از روز های هفته و با هماهنگی والدین و مدرسه صورت می پذیرد.
- والدین ملزم به مراجعه در روز تعیین شده جهت دریافت خدمات مورد نیاز به مرکز می باشند.
- در صورت غیبت بیش از دو جلسه و عدم اطلاع والدین، ادامه خدمات به دانش آموز مورد نظر منتفی می گردد.
- جلسات ارزیابی حداکثر دو ساعت و جلسات مداخله یک ساعت به طول می انجامد.
- والدین با وارد کردن کد ملی فرزند خود امکان مشاهده خدمات دریافت شده در مرکز و گزارش ثبت شده مربی را خواهند داشت.
- پس از برگزاری تعداد جلسات مشخص شده در برنامه مداخله ای هر دانش آموز، مجدد ارزیابی شده و در صورت مرتفع شدن مشکل ارجاعی، ترخیص صورت می گیرد.

معیارهای تشخیصی

یکی از ویژگی‌های اصلی مشکلات ویژه یادگیری، ناتوانی مداوم یادگیری مهارت‌های کلیدی تحصیلی همچون درک مطلب شفاهی، خواندن روان و صحیح کلمه‌ها، بیان نوشتاری و هجی کردن، محاسبات عددی و استدلال ریاضی است که از دوران تحصیلات رسمی شروع می‌شود. این اختلال الگوی طبیعی مهارت‌های تحصیلی را بر هم می‌زند و این مشکل فقط به دلیل ضعف در آموزش دیده شده نیست. مشکلات یادگیری به شکل طیف گسترده‌ای از علائم بروز می‌کنند. این مشکلات موقتی نیستند و برای همیشه ادامه می‌یابند. در کودکان و نوجوانان «تداوم» به معنی پیشرفت ضعیف تحصیلی به مدت حداقل ۶ ماه علی‌رغم کمک‌های جبرانی در مدرسه و خانه است. شواهد این مشکلات مداوم یادگیری را می‌توان از گزارش‌های مدرسه، کارنامه دانش‌آموز، آزمون‌های تخصصی مربوط به هر درس و یا مصاحبه بالینی به دست آورد. دومین ویژگی مشکلات یادگیری ویژه این است که کارکرد شخص مبتلا در زمینه مهارت تحصیلی به میزان قابل توجهی از سن تقویمی او کمتر است. تایید قطعی این ملاک تشخیصی نیازمند شواهد روانسنجی به دست آمده از یک آزمون متناسب با فرهنگ و انفرادی پیشرفت تحصیلی است که بر پایه هنجار یا ملاک باشد. سومین ویژگی اختلال یادگیری ویژه، وجود علائم تشخیصی در اوایل دوران مدرسه است، با این وجود، ممکن است مشکلات یادگیری تا پایه‌های بالاتر تحصیلی که مطالب درسی سنگین‌تر می‌شوند خود را نشان ندهند (انجمن روانپزشکی آمریکا، ۲۰۱۳).

ویژگی مهم دیگر تشخیصی برای مشکلات ویژه یادگیری این است که مشکلات مورد نظر در این اختلال، «ویژه» هستند. منظور از ویژه بودن، این است که این مشکلات مربوط به اختلال‌هایی همچون کم‌توانی هوشی، تاخیر کلی رشد، مشکلات شنوایی و بینایی و یا اختلال‌های عصبی و حرکتی نیستند. مشکلات یادگیری ویژه بر یادگیری افرادی اثر می‌گذارد که دارای کارکرد هوشی طبیعی هستند (ضریب هوشی بالاتر از حدود ۷۰] ۵ نمره بالاتر و پایین‌تر برای خطاهای اندازه‌گیری احتمالی). این مشکل در افراد تیزهوش هم ممکن است دیده شود. به یاد داشته باشیم که نمی‌توان به عوامل بیرونی همچون وضعیت اقتصادی اجتماعی پایین، غیبت‌های طولانی از مدرسه و یا ضعف در شیوه‌های آموزشی به عنوان عوامل اصلی ایجاد مشکل نگاه کرد. از سوی دیگر، مشکلات یادگیری مربوط به این اختلال با مشکلات یادگیری تحصیلی ناشی از اختلال‌های حرکتی یا نواقص بینایی و

شنوایی قابل افتراق هستند زیرا مشکلات یادگیری در اختلال یادگیری ویژه دارای منشأ عصبی هستند. همچنین اختلال یادگیری ویژه ممکن است به یک مهارت یا حوزه تحصیلی خاص مانند محاسبات ریاضی محدود باشد (انجمن روانپزشکی آمریکا، ۲۰۱۳).

سایر ویژگی های دانش آموزان با مشکلات ویژه یادگیری

لرنر (۱۳۹۰) ویژگی های دانش آموزان دارای مشکلات ویژه یادگیری را به صورت زیر برشمرده است:

ویژگی های تحصیلی

- تفاوت قابل مشاهده بین توانایی بالقوه و موفقیت تحصیلی نشان می دهد.
- در حل مسائل ناتوانی نشان می دهد.
- تأخیرهای اساسی در موفقیت تحصیلی دارد.
- توانایی تحصیلی ناهمگونی دارد.
- در تکالیف درسی فعال نمی باشد.
- مهارت های اساسی خواندن در رمزگردانی را کسب نکرده است.
- شواهدی مبتنی بر رشد زبانی و شناختی ضعیفی دارد.

ویژگی های اجتماعی

- مهارت های اجتماعی رشدنا یافته ای دارد.
- از الگوهای رفتاری اجتماعی قابل قبول کمتر استفاده می کند
- علائم غیر کلامی و اجتماعی را به غلط تفسیر می کند
- در تصمیم گیری ضعیف است.
- نتایج رفتار خود را پیش بینی نمی کند.
- خیلی زود به دیگران اعتماد می کند.
- خجالتی، انزوی طلب و حواس پرت است.

ویژگی های رفتاری

- هنگام ارائه درس بی توجهی نشان می دهد.
- بی قرار است و زیاد حرکت می کند.
- تکانشی است.
- هماهنگی حرکتی و مهارت های فضایی ضعیفی دارد.
- انگیزه ی کمی دارد.
- متکی به دیگران است.
- در توجه و تمرکز مشکل دارند.
- اختلال در حافظه و تفکر دارند.
- مشکلات درسی در زمینه خواندن، نوشتن، حساب و هجی کردن دارند.
- دچار نقایص ادراکی – حرکتی می باشند.

مشخصات بالینی کودکان دارای نقص در خواندن

ویژگیهای ذیل اغلب در کودکان دارای مشکلات خواندن قابل مشاهده است :

- در خواندن شفاهی (قرائت) اشتباهات زیادی دارند.
- دانش واژگان ضعیفی دارند.
- در آگاهی واج شناختی مشکل دارند(آگاهی از صداهای زبان و گفتار)
- نارسا می خوانند(حذف یا اضافه کردن حروف و یا تحریف های لغتی).
- مشکل در تشخیص حروف چاپی دارند(ولی قادر به رونویسی کردن از روی حروف هستند).
- در دستورالعملهای پیچیده دستور ضعف دارند(در استنباط و استنتاج).
- سرعت خواندن آنها کند است.

- هجی کردن آنها بسیار ضعیف می باشد.
- ممکن است یک واژه را از وسط یا انتهای یک جمله نوشته شده و یا چاپ شده شروع کند.
- حروف را پس و پیش می خوانند.
- مفاهیم کلمات خوانده شده را اغلب فراموش می کنند.
- سرعت قرائت آنها کم و غالباً با حداقل فهم همراه است.
- در مهارت های آوایی و رمز گشایی ضعف دارند.

مشخصات بالینی کودکان دارای نقص در نوشتن

- در نوشتن کلمات هم صدا مشکل دارند.
- در قراردادن دندانان کلمات و نقطه ها دچار اشتباه می شوند.
- در نوشتن املا، حروف کلمات را کم و زیاد می کنند.
- نوشتن حروف بر اساس آنچه که می شنود.
- جا انداختن حروف یا کلمه در متنی که می نویسد.
- قرینه نویسی دارد.
- وارونه نویسی دارد.
- بد خط و ناخوانا نوشتن حروف و کلمات مشاهده می شود.
- اشتباه در هجی کردن کلمات دارد.

مشخصات بالینی کودکان دارای نقص در ریاضی:

- در یادگیری شمردن معنادار مشکل دارد.
- ضعف در حس عدد دارد.

- ضعف در توالی سازی دارد(مشکلاتی در یادگیری اطلاعات متوالی و درک الگوهای پیوسته).
- ضعف در سرعت پردازش اطلاعات دارد(در دریافت اطلاعات به صورت دیداری و کلامی کند هستند).
- در یادگیری تسلط به نظم اعداد اصلی و ترتیبی مشکل دارد.
- علایم ریاضی(جمع، تفریق، ضرب و تقسیم) را به جای هم استفاده می کند.
- در تحلیل مطالب دچار مشکل است.
- در تداعی علائم شنیداری و دیداری دچار مشکل است.
- در درک نگهداری تعداد دچار مشکل است.
- در محاسبه با سرعت مورد انتظار دچار مشکل است.
- در حافظه و توجه مشکل دارد.
- در شمارش پول و گفتن زمان مشکل دارد.
- در زمینه مهارت های ادراکی دچار ضعف هستند(نمی توانن به راحتی به مفاهیم عددی جدید دست یابند یا آن را حفظ کنند).
- در جهت یابی مشکل دارند(درک ضعیفی از راست و چپ، بالا و پایی و یا استفاده مناسب از این واژه ها را دارند).
- آگاهی فضایی و دیداری ضعیفی دارند.

تشخیص افتراقی

تشخیص افتراقی یعنی تشخیص یکی از علل مطرح از بین سایر علل ممکن برای یک نشانه است و منظور این است که گاهی به یک علامت یا نشانه برخورد می کنیم که علت های مختلفی می

توان برای آن متصور شد. به طور مثال ضعف دردیگته می تواند ناشی از مشکلات ویژه یادگیری ، نقص توجه و یا ضعف آموزشی باشد. در چنین شرایطی باید از طریق ارزیابی بالینی اطلاعات جامع تری بدست آورد تا علت اصلی مشکل مشخص شود. در مورد تشخیص افتراقی مشکلات ویژه یادگیری باید به نکات زیر توجه نمود.

تغییرات عادی در پیشرفت تحصیلی

مشکلات ویژه یادگیری از تغییرات عادی در پیشرفت تحصیلی ناشی از عوامل بیرونی (مانند نداشتن فرصت آموزشی، آموزش نامناسب ، یادگیری زبان دوم) متمایز شده است. زیرا این مشکلات یادگیری با وجود فرصت آموزشی مناسب و قرار داشتن در معرض آموزش یکسان همانند گروه همسالان و شایستگی زبان آموزش و حتی زمانی که با زبان گویشی اصلی فرد متفاوت است ادامه می یابد.

ناتوانی هوشی

مشکلات ویژه یادگیری با مشکلات کلی مرتبط با ناتوانی هوشی تفاوت دارد، زیرا این مشکلات یادگیری با وجود سطح طبیعی عملکرد هوشی روی می دهد (یعنی نمره هوشبهر حداقل $5 + 70$). در ناتوانی هوشی اصولاً نمرات در تمامی دروس پایین تر از حد انتظار است ولی در مشکلات ویژه یادگیری افت نمرات در یکی یا دو زمینه تحصیلی رخ می دهد.

مشکلات یادگیری ناشی از اختلالات عصبی یا حسی

مشکلات ویژه یادگیری از مشکلات ناشی از اختلالات عصبی یا حسی (مثل سکنه کودکی، صدمه مغزی آسیب زا، اختلال شنوایی، اختلال بینایی) متمایز شده است، زیرا در این موارد یافته های نابهنجاری در معاینه عصبی وجود دارند.

اختلالات عصبی-شناختی

مشکلات ویژه یادگیری از مشکلات یادگیری مرتبط با اختلالات شناختی تباهش عصبی متمایز شده است (اختلال شناختی که به خاطر از بین رفتن بخشی از سیستم عصبی ناشی شده باشد)، زیرا در

اختلال یادگیری خاص، جلوه بالینی مشکلات یادگیری خاص در طول دوره رشد روی می دهد و این مشکلات کاهش محسوس در مقایسه با وضع قبلی را نشان نمی دهد.

اختلال کاستی توجه/بیش فعالی

مشکلات ویژه یادگیری از عملکرد تحصیلی نامناسب مرتبط با اختلال کاستی توجه /بیش فعالی متمایز شده است، زیرا در اختلال بیش فعالی /کمبود توجه، مشکلات لزوماً بیانگر مشکلات خاص در یادگیری مهارت های تحصیلی نیستند، بلکه دشواری هایی در عملکرد این مهارت ها را منعکس می کنند. با این حال وقوع همزمان این دو اختلال بیشتر از آن که به صورت تصادفی انتظار برود، رایج است.

اختلالات روان پریشی

مشکلات ویژه یادگیری از مشکلات تحصیلی و پردازش شناختی مرتبط با اسکیزوفرنی یا روان پریشی متمایز شده است، زیرا در این اختلالات، کاهش (اغلب سریع) در این زمینه های کارکردی وجود دارد. (مثلاً فرد روان پریش تا یک زمانی مهارت های تحصیلی خوبی دارد ولی ناگهان به سرعت در این مهارت ها افت شدید پیدا می کند).

همزمانی اختلالات عصب تحولی (رشدی)

مشکلات ویژه یادگیری معمولاً با اختلال عصب رشدی (مانند نقص توجه /بیش فعالی، اختلالات ارتباط، اختلال هماهنگی مربوط به رشد، اختلال طیف اتیسم) یا اختلالات روانی دیگر روی می دهد (مثل اختلالات اضطرابی، اختلالات افسردگی و دوقطبی). این همزمانی ها لزوماً تشخیص اختلال یادگیری خاص را منتفی نمی کنند، اما ممکن است آزمون کردن و تشخیص افتراقی را دشوار تر کنند، زیرا هر یک از اختلالاتی که با هم روی می دهند به طور مستقل، اجرای فعالیت های زندگی روزانه، از جمله یادگیری را مختل می کنند. بنابراین برای نسبت دادن این گونه اختلال به مشکلات یادگیری، قضاوت بالینی لازم است.

غربالگری

به منظور پی بردن به مشکلات احتمالی در حوزه تحصیلی و فرایندهای پایه روانشناختی، از طریق غربال کردن کودکان و دانش آموزانی که در معرض مشکلات ویژه یادگیری هستند فرصتی را فراهم می نماید که تعیین گردد آیا فرد مورد نظر نیازمند آزمون های تخصصی تر جهت بررسی دقیق تر می باشد یا نه .

ارزیابی

هدف اصلی ارزیابی، مشخص شدن نحوه فکر کردن کودکان یا دانش آموزان است و در واقع بررسی کار و فعالیتی است که صورت می پذیرد. در ارزیابی می بایست مشخص کنید، کودک در چه حدودی اطلاعات دارد و چه فعالیت هایی را می تواند انجام دهد و در مورد آن فعالیت ها چگونه فکر می کند .

ارزیابی عبارت است از فرایند جمع آوری اطلاعات درباره دانش آموز برای داوری و تصمیم گیری درباره او. ارزیابی در آموزش ویژه به دو دلیل عمده انجام می شود. *دلیل اول* طبقه بندی است تا در صورت قرار گرفتن در طبقه بندی افراد دارای مشکلات ویژه یادگیری، واجد شرایط دریافت خدمات ویژه آموزشی گردد. *دلیل دوم* طراحی برنامه ریزی آموزشی متناسب با نیاز است که از اطلاعات ارزشمند حاصل از ارزیابی برای کمک به یادگیری دانش آموزان بهره جست.

فرایند ارزیابی چند هدف را تامین می نماید:

- **گزینش:** شناسایی دانش آموزانی که به سنجش جامع تری نیاز دارند. فرایند گزینش یا غربالگری یک سنجش اجمالی انجام می دهد تا دانش آموزانی که نیاز به ارزیابی متمرکزتری دارند مشخص شوند.
- **ارجاع:** در صورت نیاز به بررسی بیشتر به مراکزی که خدمات تخصصی ارائه می نمایند هدایت می شود.
- **طبقه بندی:** تعیین واجد شرایط بودن دانش آموز برای دریافت خدمات پس از ارزیابی مشخص می گردد.

➤ برنامه ریزی آموزشی: کمک به طرح ریزی یک برنامه آموزشی برای هر دانش آموز بر اساس نیاز صورت می گیرد.

➤ نظارت بر پیشرفت: میزان موفقیت و پیشرفت دانش آموز پس از ارائه خدمات و استفاده از رویکردهای مداخله بررسی می گردد.

الگوهای ارزیابی

برای ارزیابی مشکلات ویژه یادگیری دانش آموزان از دو رویکرد کلی می توان بهره جست .

۱- ارزیابی سنتی و ایستا

۲- روش های دیگر ارزیابی

در ارزیابی سنتی ، از آزمون های هنجار یابی شده استفاده می گردد و نمرات استخراجی از آن نشان می دهد که آزمودنی در مقایسه با سایر همسالانش چگونه عمل کرده است. بسیاری از این آزمون ها از نظر پایایی ، اعتبار و هنجار گزینی ، واجد صلاحیت آماری می باشند.

در ارزیابی با روش های دیگر ارزیابی ، ارزیابی کودک در محیط طبیعی ، استفاده از برنامه درسی مدرسه و بهره گیری از آن چه دانش آموز عملاً در کلاس درس انجام می دهد صورت می گیرد چک لیست های غربالگری دانش آموزان دارای مشکلات ویژه یادگیری چک لیست های غربالگری دانش آموزان دارای مشکلات ویژه یادگیری. در این رویکرد ، دانش آموزان به تولید ، ساختن ، نشان دادن یا بروز دادن واکنش ترغیب می شوند. ارزیابی کارآمدی ، ارزیابی مجموعه کار و ارزیابی پویا در حوزه این رویکرد قرار گرفته می شود.